

ЗАРИЦЬКА В.Г.,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін і методики їх викладання
Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат філологічних наук, доцент

УДК 373.5.03

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються сучасні підходи до визначення змісту й основних концептів гуманізації освіти як провідного принципу модернізації та підґрунтя сучасної гуманно-особистісної та компетентісно орієнтованої педагогіки; розкривається своєрідність гуманно-особистісної освіти, визначаються й характеризуються основні положення гуманної освітньо-виховної системи.

Ключові слова: гуманізація, гуманізм, парадигма гуманно-особистісної освіти, особистісно орієнтоване навчально-виховне середовище, гуманістичні технології навчання й виховання.

В статье рассматриваются современные подходы к определению содержания и основных концептов гуманизации образования как ведущего принципа модернизации и фундамента современной гуманно-личностной и компетентностно ориентированной педагогики; раскрывается своеобразие гуманно-личностного образования, определяются и характеризуются основные положения гуманной учебно-воспитательной системы.

Ключевые слова: гуманизация, гуманизм, парадигма гуманно-личностного образования, личностно ориентированная учебно-воспитательная среда, гуманистические технологии обучения и воспитания.

The article is observed the contemporary approaches to the determination of the concepts of humanization of the education as the leading principles of modernization and foundation of the competently oriented theory of the education; the peculiarities of humanitive – personal education are investigated, the main positions of the humanitive educational system are determined and characterized here.

Key words: humanization, humanism, paradigm of humane-individual education, individual orientated education environment, humanistic technologies of education.

Вік математики, чуєш, на кожному кроці, вік електроніки, вік космосу... Усі ці вирази не відображають суті того, що діється в наш час. Світ вступає у вік Людини.

ЛЮДИНА – ось що головне! Більше ніж коли б то не було, ми зобов'язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини.

В.О.Сухомлинський

У світі дедалі привабливішими стають ідеї гуманної педагогіки, які стверджують, що найважливіші цінності школи – дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, оберігати її індивідуальність.

Гуманні цінності й відповідні їм норми є тим культурним кодом, який впливає на спрямованість і характер потреб, цілей, інтересів особистості, визначає повсякденну поведінку й регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже, життєздатність суспільства. Це винятково актуалізує проблему гуманізації навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл в останні роки.

Крім того, на новому витку обговорення

даної проблеми приходять розуміння особливої актуальності гуманізації й гуманітаризації як розумної альтернативи технократизації. У цьому ключі **гуманізація** розглядається як захист інтересів людини в усіх сферах людської діяльності, як докорінна зміна пріоритетів у системі освіти з механічного засвоєння навчальних програм на розвиток та саморозвиток особистості, виховання індивідуальності.

Ось чому вітчизняні педагоги, філософи та діячі культури (Г.Сковорода, С.Русова, В.О.Сухомлинський, Симон Соловейчик, В.Ф. Шаталов, С.М.Лисенкова, І.Л.Волков, Є.М.Ільїн, Т.І.Гончарова, О.І.Виговська, О.І.Вишневецький, Г.І.Іванюк, Б.З.Козак,

Л.І.Макарова, В.М.Оржеховська, О.В.Сухомлинська, Ш.О.Амонашвілі, І.Д.Бех, В.О.Білоусова, С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований, О.Я.Савченко, І.С.Якиманська та інші) переконливо доводять **необхідність гуманізації навчально-виховного процесу як однієї з найважливіших умов відродження національної освіти.**

Не викликає заперечень, що для прогресивної трансформації суспільних відносин в Україні, утвердження цивілізованої, правової держави необхідно, передусім, наповнити новим змістом ідеали людей, гуманізувати їх внутрішній світ, культивуючи людяність, милосердя, доброту, толерантність, чуйність, відповідальність. Задля розв'язання цих складних проблем освіта потребує активного впровадження інноваційних цивілізаційних гуманістичних підходів до навчання та виховання підростаючого покоління, кардинальних змін в ідеології виховання, власне переходу від подекуди авторитарної до гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки, педагогіки життєтворчості.

Проблема формування гуманного навчально-виховного середовища надзвичайно складна, багатогранна та недостатньо досліджена. Особливе зацікавлення викликають сьогодні питання: яким має бути гуманістичне освітнє середовище в контексті модернізації освіти та євроінтеграції, у чому сьогодні полягають зміст і функції гуманної педагогіки, якими принципами мають керуватись у своїй професійній діяльності вчитель, адміністрація навчального закладу, вихователь, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для розвитку й самореалізації кожного учня. Отже, **мета статті** – з'ясувати сутність понять *гуманізація, гуманістична педагогіка, гуманно-особистісний підхід*, розкрити зміст процесу гуманізації освіти, своєрідність гуманно-особистісної освітньої парадигми, визначити основні положення гуманної освітньо-виховної системи.

Гуманізація будь-якої сфери суспільного життя вимагає поширення та утвердження гуманістичних принципів, які, у свою чергу, зорієнтовані на виховання ставлення до людей, сповненого любові, турботи про людське благо, поваги до людської гідності [4; с. 266].

Виходячи з цього, сучасні дослідники

пропонують під “гуманізацією школи” розуміти зміну змісту освіти, збільшення в ньому долі гуманітарних знань і цінностей загальнолюдської культури в цілому; демократизацію педагогічного спілкування, створення в кожному навчальному закладі належного морально-педагогічного клімату; звернення до мотиваційно-потребнісної сфери дитини.

Проте, на думку **Н.Осухової**, усе назване є тільки необхідними аспектами вирішення проблеми гуманізації, а найбільш повне і глибоке розуміння сутності **гуманізації** освіти – це “...олюднення особистості кожного педагога та кожної дитини” [14; с.32]. Її позицію підтримує **О.І.Вишневський**, згідно з концепцією якого гуманізація освіти – це відродження поваги до людини, її духовності, морально-етичних засад життя. Він стверджує, що “**суть гуманізації** – у відході від культу сили, від зневаги до людини та в реабілітації загальнолюдських цінностей.... У більш глибоких вимірах це означає відмову від погляду на людину як на засіб здійснення якихось глобальних абстрактних ідей і планів, як на “гвинтик” у класових процесах і перехід до трактування її як господаря життя. Людина перестає бути “додатком” до чогось, “фактором”, вона розглядається як суб’єкт власної діяльності” [5, с. 43].

Подібна думка висловлюється і в українському педагогічному словнику за редакцією **С.У.Гончаренка**, де **гуманізація** освіти визначається як “процес переосмислення, переоцінки всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції”, а гуманна освіта – як особистісно зорієнтована освіта, що проголошує особистість найвищою соціальною цінністю [6, с. 32].

Усе це дозволяє схарактеризувати **гуманізацію освіти** як процес формування особистісно орієнтованого навчально-виховного середовища на засадах взаємодії всіх учасників педагогічного процесу і визнати її вихідним принципом **свободи вибору особистості**.

Тож, як бачимо, гуманізація освіти – багатоплановий процес, що передбачає **єдність загальнокультурного, соціально морального й професійного розвитку особистості** і може розглядатися в теоретичному та прикладному аспектах.

У теоретико-педагогічному контексті гуманізація розглядається насамперед як ключовий елемент нового педагогічного мислення та **вихідний принцип сучасної освіти**, основним смислом якого (згідно з **Державною національною програмою “Освіта (Україна XXI століття)”**) є *“утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей та задоволення різноманітних освітянських потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи”* [7].

Відповідно до цього практична реалізація принципу гуманізації вимагає поширення ідей гуманізму на зміст, форми та методи навчання; забезпечення освітнім процесом вільного й всебічного розвитку особистості, її активної участі в житті суспільства, впровадження в навчально-пізнавальний процес таких програм, які б сприяли вивіщенню культури учнів, розширенню їх світогляду.

Вирішальним фактором впровадження принципу гуманізму в реальне життя загальноосвітньої школи є створення в ній **особистісно орієнтованого навчально-виховного середовища**, яке визначають як сукупність цілеспрямовано створених соціальних і педагогічних умов, що забезпечують формування духовно збагаченої особистості з гармонійним поєднанням загальнолюдських та національних цінностей, здатної до соціального самовизначення та самореалізації.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що **своєрідність парадигми особистісно орієнтованої (гуманно-особистісної) освіти** полягає в орієнтації на іманентні якості особистості, її розвиток відповідно до природних здібностей. Така орієнтація досягається за допомогою звернення до особистісного досвіду дитини, узгодження з усіма суб'єктами навчання й виховання; урахування психологічних закономірностей розвитку; застосування гнучкої системи активного стимулювання учнів до освітньої діяльності; структурно-дидактичного перетворення матеріалу підручника. Практична реалізація принципів гуманізації освіти означає посилення в усіх без винятку закладах системи освіти особистісного фактору, більш повне врахування індивідуальних особливостей

школярів, реалізацію творчого потенціалу вчителів, тобто реалізацію гуманно-особистісного підходу до дитини.

Гуманно-особистісний підхід – сукупність принципових положень, що визначають ставлення до особистості дитини й ґрунтуються на таких ідеях, як:

- новий погляд на особистість як мету освіти;
- гуманізація й демократизація педагогічних стосунків;
- відмова від прямого примусу як непродуктивного метода;
- нове трактування принципу врахування індивідуальних і вікових особливостей дітей;
- формування позитивної „Я-концепції”.

В умовах модернізації освіти кожна з цих ідей набуває нового значення. Зокрема, **новий погляд на особистість** наголошує, що:

- особистість проявляється в ранньому дитинстві, дитина-школяр – повноцінна особистість;
- особистість – суб'єкт, а не об'єкт в педагогічному процесі;
- особистість – мета навчального процесу, а не засіб досягнення зовнішніх цілей;
- кожна дитина талановита;
- пріоритетні якості особистості – вищі етичні цінності (доброді, любов до праці, гідність, патріотизм тощо).

Гуманізація й демократизація педагогічних відносин зорієнтовані на:

- визнання пріоритетності й унікальності кожної особистості;
- вирівнювання учня й педагога в правах, організацію навчального процесу на засадах суб'єкт-суб'єктних стосунків, взаємоповаги між учителем і учнем;
- забезпечення прав учня на вільний вибір, на помилку, на власну точку зору;
- дотримання Конвенції про права дитини;
- побудову стосунків між учителем і учнями за правилами: не забороняти, а спрямовувати; не керувати, а скеровувати; не примушувати, а переконувати; не командувати, а організовувати; не обмежувати, а надавати свободу вибору.

Останнє правило (свобода вибору) вимагає відмовитися від прямого примусу, а спонукати учнів до досягнення поставленої мети через:

- вимогливість, засновану на довірі, позитивній мотивації;
- захопленість, викликану цікавим викладанням предмета;
- заміну примусу бажанням, яке породжує успіх;
- ставку на самостійність й самодіяльність учнів;
- застосування опосередкованих вимог через колектив.

Освіта ХХІ століття вимагає й переосмислення традиційних принципів дидактики. Так, новий зміст **принципу врахування індивідуальних (й вікових) особливостей дитини** полягає у:

- відмові від орієнтування на середнього учня;
- пошуку кращих якостей особистості;
- використанні психолого-педагогічної діагностики особистості;
- урахуванні особливостей особистості в навчально-виховному процесі;
- прогнозуванні розвитку особистості;
- конструюванні індивідуальних програм розвитку, їх корекції тощо.

Особливої уваги потребує принцип **формування позитивної «Я-концепції»**. *Я-концепція* – система усвідомлених і неусвідомлених уявлень особистості про себе саму, на основі яких вона будує свою поведінку; це основа внутрішнього стимулюючого механізму особистості, а відповідно – запорука успішних соціалізації, творчої та професійної самореалізації особистості.

Кожну дитину слід навчити жити за принципом: **Я можу, Я здатний, Я значу** (на відміну від – Я не спроможний, я нікому не потрібний, я нічого не досягну).

Таким чином, стрижнем сучасної парадигми **гуманістичної освіти можна назвати такі ідеї**: сучасна освіта виходить із загальнолюдських цінностей і ґрунтується на узгодженні їх з конкретними цінностями різних соціокультурних спільнот; мета освіти – становлення та розвиток особистості з гуманістичними цінностями, здатної до самореалізації; цілісний розвиток особистості (в єдності розуму й почуттів); усі права людини, у тому числі й на вільний вибір, перебувають під захистом; освіта як діяльність особистості базується на внутрішній мотивації, узгодженні групової та індивідуальної роботи, розвитку індиві-

дуального стилю діяльності дитини; заохоченні активності учня в прийнятті рішень.

Безперечно, гуманна педагогіка сьогодні активно популяризується серед педагогічного загалу й знаходить усе більше послідовників. Проте для її ефективного впровадження в практичну діяльність недостатньо лише змінити стиль педагогічного спілкування чи зосередити увагу на диференціації та індивідуалізації навчання. Як зазначає І.Д.Бех, „...ідеї гуманістичної педагогіки охопили все наше суспільство..., однак нині загальна ейфорія, пов'язана з цією проблематикою, змінилася глибоким її осмисленням, розумінням складності сутнісної трансформації сучасного освітнього процесу” [2].

Масові втрати в моральному вихованні підростаючого покоління наочно довели, що педагогічні методи, які ігнорують право учнів на свободу та самостійність, є мало-ефективними, тож цілком обґрунтовано постає необхідність у дослідженні впливу різних освітніх технологій на зміни в структурі навчально-виховного гуманного процесу, впровадженні нових (гуманістичних) технологій навчання й виховання, які б функціонували за принципами:

- домінування завдань особистісно діяльнісного, інтелектуального й професійного розвитку дитини;
- спрямованості на мотивацію досягнень й успіхів учня, підтримку його індивідуального розвитку;
- самопроектування й самоуправління;
- партнерської взаємодії учасників освітнього процесу;
- надання учням свободи вибору й дотримання особистісної відповідальності за прийняті рішення всіх учасників освітнього процесу;
- цілеспрямованого створення емоційно збагачених навчально-виховних ситуацій;
- використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості;
- рефлексивності (систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків).

Однією з важливих проблем на шляху гуманізації є те, що головна увага в дослідженні процесу гуманізації навчально-виховного процесу зосереджується на гуманістичній орієнтації цілей, форм і методів навчання, використанні гуманістичних пе-

дагогічних технологій, але поза увагою залишається питання гуманізації контролю навчальної діяльності школярів як важливої складової освітнього процесу. Проте оцінка відіграє суттєву роль в навчальній діяльності школяра, впливає на стосунки учня з учителями, батьками, однокласниками, на формування „Я-концепції” дитини і часто стає причиною багатьох конфліктів. Як особа безпосередньо зацікавлена в результатах свого навчання, учень має самостійно обирати форми і методи контролю для визначення рівня власних навчальних досягнень, залучатися до вивчення їх динаміки та корекції. Вибір такого роду не означає послаблення контролю, навпаки, наближає його до вищого ступеня – самоконтролю.

Слід зазначити, що процес гуманізації освіти стосується рівною мірою як навчання, так і виховання. Узагальнюючий аналіз найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних педагогічних виховних систем, пріоритетним напрямом діяльності яких є здійснення навчання та виховання на засадах гуманізму, дозволяє визначити **основні положення гуманної виховної системи:**

1. У центрі навчально-виховного процесу – дитина, яка є не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання. Життєвий досвід дитини – вирішальний фактор формування особистості; дитина сама створює свою особистість, а вся система навчання і виховання повинна допомогти їй виявити у собі і розвинути те, що їй органічно притаманне.

2. У вихованні ключовими є такі завдання:

- орієнтація на духовно збагачену особистість, гармонізація інтелектуального, фізичного та емоційного, духовного розвитку учня (як альтернатива функціонуючим односторонньо інтелектуалістичним моделям шкіл);

- виховання повинно бути вільним: завдання школи – забезпечити простір вільним та природним проявам особистості, щоб кожна дитина могла пізнати світ і знайти у ньому своє місце, навчилася жити в любові та довірі до тих, хто її оточує. Свобода дитини може бути обмежена лише інтересами колективу;

- основна увага педагогів повинна надаватися моральному вихованню особистості учня з пріоритетом загальнолюдських цінно-

стей, де провідна роль належить сім'ї. Завдання школи – так організувати діяльність, щоб сам цей процес виховував дітей у дусі високої моральності;

- забезпечення індивідуального підходу у вихованні, що ґрунтується на власному виборі дитини та якісному психолого-педагогічному супроводі її розвитку.

3. У змісті, формах та методах навчання передбачаються такі зміни:

- збільшення у навчальних планах питомої ваги предметів гуманітарного циклу;
- гуманістична спрямованість змісту навчальних дисциплін;
- образне, художнє викладання матеріалу;
- урахування вікових життєвих ритмів дітей, сензитивних періодів у навчанні;
- забезпечення диференційованого підходу, роботи в індивідуальному режимі учнів;
- гуманізація форм контролю знань, оцінювання не тільки результату, але й затрачених зусиль;
- забезпечення почуття успіху в навчанні;
- уникнення транслявання знань у готовому вигляді.

4. В управлінні школою відбувається перенесення акцентів на:

- колегіальність прийняття рішень, систематична робота учительських колегій;
- учнівське самоврядування;
- постійну турботу про здоров'я дітей і педагогів;
- створення цілісної системи вивчення учнів, проведення тематичних психологічних семінарів, науково-педагогічних рад;
- організацію навчання вчителів, підвищення їхньої кваліфікації, ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом, світовими альтернативними педагогічними системами;

- організацію спільної діяльності школи та сім'ї, роботи батьківських університетів, теоретичних семінарів;

- організацію “життєвого простору” дітей, продуманого оточення, яке якомога більше наближається до умов сім'ї.

5. У характері взаємовідносин всіх учасників педагогічного процесу першочерговими завданнями стають:

- створення особливої атмосфери взаємодовіри та взаємоповаги;
- використання стилів педагогічного спілкування на основі дружньої прихильності

та захоплення спільною творчою діяльністю;

- висока ступінь інтеграції школи та сім'ї;
- формування учнівських класів за моделлю сім'ї - різновікові групи у молодшій школі;

- дотримання і вдосконалення спільно вироблених шкільних традицій, свят, усього, з чого формується імідж школи та її авторитетність.

Зрозуміло, що дослідження проблеми оптимізації навчально-виховного процесу передбачає визначення виміру ефективності виховної гуманістичної практики на різних етапах її розвитку.

Показники ефективності менеджменту виховання визначаються у властивостях виховної системи та її результатах – розвитку дитини, ступені її комфортності у школі, самої атмосфери школи, можливостях самореалізації учнів, учителів і батьків. Виявлення рівнів реалізації особистісно орієнтованого підходу у практиці школи дає необхідну інформацію про ефективність застосування методів, форм виховної роботи, дієвість проведених заходів, допомагає вчасно виявити недоліки в роботі, оперативно усувати їх, знаходити ефективні методи виховання учнів.

У сучасній педагогічній теорії розроблені критерії гуманізації лише окремих аспектів шкільного життя – наприклад, форм, методів виховання, взаємин учителів та учнів тощо. Створити інструментарій для оцінки ступеня гуманізації всього навчально-виховного процесу надзвичайно складно, оскільки це явище багаторівневе та багатоаспектне. Тож, критеріями, які складають основу визначення рівнів оптимізації виховного процесу в класах загальноосвітньої школи, можуть бути такі: розвиток творчих здібностей і громадських якостей особистості; забезпечення комфортного морально-психологічного клімату, атмосфери взаємодовіри, взаємоповаги та взаємовідповідальності; створення соціокультурного середовища, яке стимулює до самопізнання і самовдосконалення; врахування індивідуальних особливостей старших учнів, звернення до їх мотиваційно-потребнісної сфери; демократизація управління школою; олюднення змісту виховної діяльності, усіх видів і форм взаємостосунків між учасниками навчально-виховного процесу, мотивація навчальної

діяльності учнів.

Відповідно до цього критерійними показниками гуманізації навчально-виховного процесу є: ступінь психологічної комфортності учнів у школі; урахування їхніх вікових життєвих ритмів, сенситивних періодів у навчанні і вихованні; диференційований підхід, робота в індивідуальному режимі учнів; оптимізація форм контролю знань, оцінювання не тільки результату, але й затрачених зусиль; забезпечення почуття успіху кожній дитині; організація "життєвого простору" учнів, продумане оточення; ступінь інтеграції школи та сім'ї, тобто ступінь сформованості особистісно орієнтованого виховного середовища.

Визначені критерії знаходять відображення і відповідають п'ятьом рівням сформованості оптимальності управління навчально-виховним процесом у загальноосвітніх школах, а саме вищий, високий, середній, низький та елементарний рівні.

Вищий рівень. Навчально-виховний процес у школі характеризується як гуманний. Принцип гуманізації закладено в мету та концепцію школи. У центрі навчально-виховного процесу – дитина, яка є не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання. Життєвий досвід дитини – вирішальний фактор формування особистості; дитина сама створює свою особистість, а вся система навчання та виховання допомагає їй виявити у собі та розвинути те, що їй органічно притаманне. Школа забезпечує простір вільним і природним проявам особистості дитини. Свобода кожного учня закінчується тільки там, де починається свобода іншого учня.

Особлива увага надається моральному вихованню на основі органічного поєднання загальнолюдських і національних цінностей. Діяльність школи побудована так, що сама її організація виховує моральність дітей. Високий рівень інтеграції школи та сім'ї.

У навчанні дотримано принципи гуманітаризації освіти, диференціації та індивідуального підходу до учнів, гуманізовано форми контролю знань (оцінюються, крім результату, також зусилля, які затрачені на здобуття знань). Оцінки не оголошуються або зовсім відсутні. Серед методів навчання переважають пошуковий, частково-пошуковий та проблемний. Надається перевага індиві-

дуальним формам навчання над груповими. Кожному учню забезпечено почуття успіху в певному виді діяльності.

В управлінні школою – усі організаційно-педагогічні рішення приймаються на загальних демократичних зборах колективу. Створено Велику раду школи, у роботі якої беруть участь обрані учні, учителі, батьки. Організовано психологічну службу та педагогічний консиліум; працює батьківський університет або теоретико-практичний семінар.

У взаємостосунках учнів, учителів, батьків панують демократичний стиль спілкування, атмосфера співпраці та співтворчості.

Мотивація навчання – „Я-мотивація” (тобто „ядро” особистості та пов’язані з ним особистісні цінності, такі, як стійкі самоцінні морально-духовні принципи). Лише особистісне „Я” надає пізнавально-навчальній діяльності внутрішнього смислу, значущості, цінності. Така спрямованість закріплюється, за трактуванням І.Д.Беха, у судженні: я повинен вчитися, щоб за допомогою своїх здібностей утверджувати позицію дбайливого ставлення до світу речей і світу людей, позицію справедливості, толерантності тощо [2].

Високий рівень. Принцип гуманізації закладено в мету та концепцію школи. У школі працює колектив однодумців, що намагається побудувати роботу так, щоб створити умови для самореалізації учнів, учителів, батьків. Атмосфера в школі тепла, дружня; учні та вчителі працюють із задоволенням. Навчання та виховання побудовані з урахуванням власного вибору дитини: у школі працюють гуртки за інтересами учнів, майстерні, клуби, у роботі яких беруть участь і батьки.

Відбулися значні гуманістичні зміни в змісті навчання і виховання: олюднено зміст більшості навчальних дисциплін, реалізується принцип гуманітаризації навчання. У старших класах введено профільне навчання за вибором учнів, викладаються факультативні курси, розроблена система індивідуальних занять. Оцінювання знань здійснюється за накопичувальною системою. Оцінки виставляються в індивідуальні залікові книжки та повідомляються конфіденційно. Надається можливість покращити залікову оцінку в будь-який час за бажанням учня. Серед методів навчання переважають пошуковий та частково-пошуковий, проблемні методи.

Групові форми навчання органічно поєднуються з індивідуальними.

У школі працює учнівське самоврядування, усі рішення приймаються колегіально. Діє психологічна служба, проводяться індивідуальні психологічні консультації для учнів, учителів і батьків. Постійно здійснюється навчання батьків та підвищення кваліфікації учителів.

Переважають демократичний та інтегративний стилі педагогічного спілкування між учнями, учителями, батьками; взаємини спільної зацікавленості.

Мотивація навчання – „Я-мотивація”. Сутність навчально-пізнавальної діяльності виражається судженням: я повинен учитися, щоб узнавати нове, цікаве, я хочу розвивати своє мислення, пам’ять, здібності для того, щоб реалізувати їх якнайповніше у подальшому житті.

Середній рівень. Принцип гуманізації не є основним або взагалі відсутній у меті та концепції школи. Значна увага надається моральному вихованню з пріоритетом загальнолюдських цінностей, але в основному школа працює за односторонньо інтелектуалістичною моделлю (тобто її головна мета – здобуття учнями знань, умінь і навичок).

Започатковано гуманістичні зміни змісту навчання: збільшено долю предметів гуманітарного циклу. У школі працюють профільні класи або класи з поглибленим вивченням предметів за вибором учнів. Здійснюється принцип диференціації навчання. Система оцінювання – традиційна, оцінки оголошуються. Основні методи навчання – проблемний, частково-пошуковий, репродуктивний. Форми навчання традиційні, причому групові форми значно переважають індивідуальні.

В управлінні школою застосовуються демократичні методи, рішення приймаються педагогічною радою, але учні та батьки беруть участь у цьому епізодично.

У школі частково функціонує демократичний, але переважають маніпулятивний та стандартизований стилі спілкування. Атмосфера тепла, доброзичлива. Більшість учнів та вчителів відчувається психологічно комфортно.

Мотивація здобуття знань прагматична, спрямована на досягнення власного добро-

бути в майбутньому. Спрямованість навчальної діяльності можна охарактеризувати таким чином: я повинен вчитися тому, що хочу розвивати свої здібності, мислення, пам'ять. Це необхідно для вступу у вищий навчальний заклад, це престижно та забезпечить мене у подальшому житті роботою з високою заробітною платою. Крім того, мені подобається спілкуватися з однокласниками та вчителями.

Низький рівень. Принцип гуманізації відсутній у меті та концепції школи. Школа, здійснюючи радикальні перетворення, поки що не змогла повною мірою подолати негативи, притаманні авторитарній системі виховання, повернутися до інтересів особистості, її життєвих проблем. Незважаючи на те, що учня проголошено суб'єктом власного розвитку, до нього нерідко ставляться як до об'єкта педагогічного впливу; категорія "виховання" у більшості випадків укладається у звичні дії: поставити вимогу, підказати, проконтролювати.

У змісті навчання не спостерігається гуманістично спрямованих змін. Система оцінювання знань – традиційна. Оцінки оголошуються. Серед методів навчання переважають проблемний та пояснювально-ілюстративний. Застосовуються групові та індивідуальні форми навчання, перші значно переважають.

У школі створене шкільне самоврядування, але учні та батьки майже не беруть участі у вирішенні загальношкільних проблем.

Колектив учителів усвідомлює необхідність демократичних змін шкільного життя на засадах гуманізму, але ці зміни спостерігаються лише на рівні взаємостосунків учителів та учнів і проявляються в тому, що вчителі намагаються налагодити діалогічне спілкування та рівноправні взаємини з учнями. Завдяки цьому в школі існує доброзичлива атмосфера, більшість учнів відчувається комфортно.

Мотивація здобуття знань – примітивно-прагматична, може бути висловлена таким судженням: я повинен вчитися, щоб розвивати свої розумові якості та здібності. Я повинен досягти успіху в навчанні, щоб заслужити схвалення своїх рідних, а у подальшому вступити до вищого навчального закладу. У школі мені подобаються зустрічі з друзями, спілкування з учителями.

Елементарний рівень. Принцип гуманізації відсутній у меті й концепції школи. У школі панує авторитарна система навчання й виховання. Спостерігається стандартизація виховного процесу, заміна справжньої системи виховання довільним набором виховних заходів. Основою педагогічної технології є переважно повчальне виховання (вимоги моралі залишаються лише на рівні відомого і недостатньо впливають на поведінку). Учень у більшості випадків розглядається як об'єкт виховного впливу, а не як суб'єкт соціального життя, саморозвитку і самовизначення.

У змісті, формах та методах навчання не відбувається гуманістичних змін. Серед методів навчання панує репродуктивний, рідко застосовуються проблемний та частково-пошуковий методи. Майже не проводяться індивідуальні заняття, основна форма навчання – групова. Система оцінювання – традиційна. Оцінки оголошуються, а негативні оцінки ще й супроводжуються відповідним коментарем.

В управлінні школою переважає адміністрування. Учнівське самоврядування відсутнє або є формальним. Учні та батьки не беруть участі у вирішенні шкільних проблем.

У спілкуванні всіх учасників педагогічного процесу переважають маніпулятивний, стандартизований і примітивний стилі. Офіційні взаємини значно домінують над особистісними. Тільки частина вчителів педколективу будує свої відносини з учнями на основі поваги та довіри. Учні характеризують школу як школу примусу, постійно відчувають психологічний дискомфорт.

Мотивація навчання – примусово-обов'язкова. Її сутність можна охарактеризувати таким висловленням: я повинен ходити до школи, бо знаю, що в нашій державі середня освіта є обов'язковою і всі діти шкільного віку повинні вчитися. Я боюся осудження та покарання з боку дорослих, якщо не буду відвідувати школу. Крім того, мені подобається спілкуватись з окремими учнями та вчителями.

Таким чином, в основу виділення названих вище рівнів покладено ступінь гуманізації навчання та виховання в школі, тобто її проникнення в різні сфери шкільного життя. Відповідно, **елементарний рівень** ха-

рактеризує негуманний педагогічний процес, коли тільки дехто з учителів намагається налагодити діалогічне спілкування з учнями; **низький** – процес гуманізації не виходить за рамки взаємостосунків учнів та вчителів; **середній** – гуманістичні зміни відбулись у спілкуванні всіх учасників навчально-виховного процесу, а також у формах і методах навчання та виховання, що застосовуються; **високий** – принцип гуманізації закладено у мету і концепцію школи, здійснено гуманізацію змісту навчання і виховання, їх форм та методів, взаємовідносин учнів, учителів і батьків; **вищий** – характеризується як ідеальний, коли можна стверджувати про здійснення гуманного навчально-виховного процесу на практиці, тобто про створення в школі особистісно орієнтованого виховного середовища.

Отже, можна констатувати, що процеси гуманізації освіти масштабні та складні, це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності й цінності іншої людини, формування почуттів відповідальності та причетності до минулого, сучасного і майбутнього. Саме реалізація основних положень гуманізації освіти, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах між учасниками навчально-виховного процесу, забезпечує розвиток особистості дитини, як носія загальнолюдських цінностей, творця майбутнього суспільства та є запорукою вивіщення якості, авторитетності й конкурентноспроможності національної освіти.

Список джерел

1. Антонець М. В.О.Сухомлинський про оцінювання навчальних досягнень учнів // Рідна школа. – 2001. – Жовтень. – С.11-13.
2. Бельський Г.И. Гуманизация учебно-воспитательного процесса школы. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.
3. Боришевський М.Й. Гуманізм педагогічної системи В.О.Сухомлинського // Початкова школа. – 1995. – № 10-11. – С.4-8.
4. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.
5. Вишневецький О.І. Гуманізація шкільного життя // Рад. школа. – 1990. – № 1. – С. 41-46.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 430 с.
7. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К.: МО України, 1994.
8. Закон України про загальну середню освіту // Освіта України. – 1999. – 23 червня.
9. Курлянд З.Н. Сутність процесу виховання. // Лекції з педагогіки: Навчальний посібник. – Одеса: Південноукраїнський держ. пед. ін-т ім. К.Д.Ушинського, 1999. – 192 с.
10. Липова Л., Ренський С., Кушнір М. Технології індивідуалізованого навчання // Рідна школа. – 2001. – Серпень. – С. 16-18.
11. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед.вузов. – В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 2: Процесс воспитания. – 420 с.
12. Положення про загальноосвітній навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. // Позакласний час. – № 17. – 2000.
13. Рудаківська С.В., Виговська О.І. Особистісно орієнтоване навчання // Педагогіка толерантності. – 2000. – №4. – С. 27-32.
14. Селевко Г.К. Традиционная педагогическая технология и ее гуманистическая модернизация. – М.: Школьные технологии., 2005.
15. Стейнер Р. Методика обучения и предпосылки воспитания. – М.: Парсифаль, 1994. – 80 с.
16. Сухомлинский В.А. Вибр. твори в 5 т. – К.: Рад.школа, 1976. – Т 1. – 522 с.
17. Сухомлинський В.О. Вибр. твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т 2. – 554 с.
18. Сухомлинський В.О. Вибр. твори в 6 т. – К.: Рад.школа, 1976-1977. – Т 6. – 536 с.
19. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебник. – Минск: Університэцкае, 1998. – 560 с.
20. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 24-30.